

Федір Стоянов*

Під захистом ЮНЕСКО

Після початку широкомасштабного вторгнення та першого ракетного удару по Одесі весною 2022 року, що призвів до пошкодження Воронцовського палацу, активізувалася робота щодо завершення підготовки номінаційного досьє для включення міста Одеси до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Невдовзі після початку війни включення до списку ЮНЕСКО розглядалося як можливий запобіжник ракетно-бомбовим ударам по місту Одесі, як захист від військової агресії.

Розуміючи, що Статутом ЮНЕСКО передбачається спрощена процедура розгляду заявок від країн, культурна спадщина яких перебуває під загрозою внаслідок війни, Одеська міська рада напружила сили для формування відповідної заявки. До цього були залучені всі можливі засоби та дипломатичні канали. В травні-вересні були проведені онлайн-зустрічі з керівництвом ЮНЕСКО, представниками Організації міст Всесвітньої спадщини, мерами міст-пробратимів тощо, уточнено вимоги до відповідної заявки з боку експертів ЮНЕСКО, напрацьовано спільний алгоритм дій з Українським національним комітетом ІКОМОС і Міністерством культури та інформаційної політики України.

Для доопрацювання досьє, підготовленого вітчизняними розробниками протягом минулих років, були залучені італійські фахівці з відповідним досвідом. У результаті співпраці деяких змін зазнали критерії та конфігурація об'єкта номінації – «Історичний центр портового міста Одеса». Сформоване номінаційне

* Начальник Управління по роботі з ЮНЕСКО та охорони культурної спадщини, заступник начальника Департаменту культури, міжнародного співробітництва та європейської інтеграції Одеської міської ради.

досьє на початку жовтня 2022 року було передане до секретаріату ЮНЕСКО в Парижі.

Досьє було розглянуто на Вісімнадцятій позачерговій сесії Комітету ЮНЕСКО 24-25 січня 2023 року в Парижі. В результаті Одеса була включена до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО за прискороною процедурою та водночас – до Списку Всесвітньої спадщини під загрозою. Таким чином одеські архітектурні шедеври, створені під впливом традицій різних народів і культур, посіли поважне місце серед найвідоміших світових об'єктів культурної спадщини.

Слід зауважити, що рішення про включення Одеси не було для Комітету ЮНЕСКО простим. Аби подолати протиборство з боку представників Російської Федерації та деяких нейтральних країн, українській делегації разом із країнами-партнерами на сесії довелося проявляти наполегливість для мобілізації власних сил та нейтралізувати спроби зірвати, затягнути засідання, виключити питання щодо Одеси з порядку денного тощо. Це була справжня перемога української культури та дипломатії.

Відповідно до тексту досьє, об'єкт номінації первісно називався «Історичний центр міста-порту Одеси» та займав площу 237 га. Саме з такою назвою він з 2008 року перебував у Попередньому списку Всесвітньої спадщини. Пропоновані межі об'єкта включали ядро історичної забудови міста в межах Польського узвозу, вулиці Жуковського, вулиці Садової, вулиці Торгової та прилеглої на півночі старої частини Одеського порту з історичними молами.

Однак з урахуванням думки експертів ІКОМОС, рішенням Комітету ЮНЕСКО назву об'єкта номінації було змінено на «Історичний центр Одеси». Разом із цим українській стороні рекомендовано виключити Одеський порт з меж об'єкта номінації та водночас розширити територію об'єкта до меж Комплексної охоронної зони, яка зазначена в історико-архітектурному опорному та Генеральному планах міста Одеси, тобто включити в межі об'єкта Всесвітньої спадщини майже весь історичний центр, збільшивши його початкову площу у 2,5 раза.

Після консультацій з вітчизняними та іноземними експертами Одеська міська рада підготувала текстові та графічні матеріали щодо виконання рекомендацій комітету в частині розширення меж об'єкта Всесвітньої спадщини.

Пропозиції міської ради наприкінці травня були направлені до Міністерства культури та інформаційної політики України, де вони розглядалися на засіданні Науково-методичної ради. Зазначена рада, до складу якої входять провідні українські пам'яткоохоронці, рекомендувала збільшити територію об'єкта Всесвітньої спадщини до вулиці Успенської на півдні, до вулиць Ковальської та Торгової на заході та до Лідерсовського бульвару на сході. Решта центральної частини міста разом із портом і Французьким бульваром пропонувалася як буферна зона.

Саме з такими розширеними межами об'єкта «Історичний центр Одеси» міський виконавчий комітет за посередництвом Міністерства культури та Міністерства закордонних справ України восени 2023 року направив відповідні графічні матеріали з текстовими обґрунтуваннями в Париж до штаб-квартири ЮНЕСКО на затвердження.

Однак експерти ІКОМОС, на думку яких покладаються керівні органи ЮНЕСКО, наполягли на більшому розширенні меж «Історичного центру Одеси», а саме – до меж Комплексної охоронної зони історичного центру, що проходить по вулицях Старопортофранківській, Пантелеймонівській, Леонтовича та Лідерсовському бульвару.

Тому оновлені (розширені) межі одеського об'єкта Всесвітньої спадщини були затверджені керівними органами ЮНЕСКО з другої спроби – у квітні 2024 року. Загальна площа об'єкта становить 618 га.

Таким чином одна з рекомендацій Комітету ЮНЕСКО була виконана, однак існують інші рекомендації, які повинні бути виконані українською стороною. Вони стосуються насамперед заходів зі збереження об'єкта, створення ефективної системи управління, умов для його захисту від ризиків, техногенних аварій та неналежного містобудівного розвитку.

Надалі необхідно розробити юридичні механізми, що дозволять блокувати спроби негативного впливу на об'єкт Всесвітньої спадщини. Треба розробити та запровадити таку систему управління та контролю, яка не дозволить шкодити спадщині та сприятиме її збереженню.

Головна мета, яку необхідно досягти Україні як стороні Конвенції про охорону культурної та природної спадщини та Одесі

як ініціатору включення історичного центру до списку ЮНЕСКО, полягає у збереженні унікальної одеської архітектури для людства, для майбутніх поколінь. У цьому контексті треба виконати декілька важливих завдань.

По-перше, покращити технічний та естетичний стан історичної забудови. Організувати проведення реставраційних робіт, заохочувати власників будинків – пам'яток культурної спадщини брати фінансову участь у протиаварійних та ремонтних роботах, залучати інвестиції з метою реабілітації окремих будівель та застарілого житлового фонду.

По-друге, робити міський громадський простір більш комфортним. Тобто поступово усувати елементи, що заважають насолоджуватися одеською архітектурою. Мова йде про пластикові балкони, термінали поповнення рахунку, агресивну рекламу, позбавлені смаку літні майданчики, МАФи, антени та кондиціонери на фасадах тощо.

Попереду велика робота з підготовки дизайн-коду – кодексу візуальних правил і стандартів, що міститиме розгортки фасадів по вулицях у зоні ЮНЕСКО з детальним описом кольорів, типів вікон і дверей, параметрами допустимих вивісок тощо. Разом із цим треба створити креслення та моделі автентичних чи історично обґрунтованих огорож, навісів, вуличних меблів, кіосків, стендів для афіш, паркувальних стовпчиків, клумб та інших елементів міського середовища. Мета – виконати це в притаманному Одесі історичному стилі XIX – початку XX століть.

По-третє, необхідно змінити ставлення людей до свого міста, довести мешканцям, що Одеса – це не лише місце, де можна заробляти гроші та дихати свіжим морським повітрям. Одеса – це місто, до культурної та архітектурної спадщини якого потрібно ставитися шанобливо. Кожен, як пересічний містянин, так і бізнесмен, має розуміти, що за нехтування правилами поведінки, які діятимуть у зоні ЮНЕСКО, будуть суттєві санкції. В суспільстві має бути виховано неприйняття дій, які ведуть до пошкодження та спотворення елементів традиційного історичного середовища міста.

На жаль, повною мірою зосередитися на реалізації планів з покращення комфорту проживання та зовнішнього вигляду міста, що відповідає високому статусу об'єкта ЮНЕСКО, заважає війна, що триває.

Починаючи з липня 2023 року Російська Федерація здійснила декілька ракетних атак на історичну частину міста Одеси, яку включено до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Внаслідок прямих ракетних влучань різного ступеня пошкоджень зазнали близько ста пам'яток культурної спадщини, що розташовані як на території об'єкта Всесвітньої спадщини, так і в його буферній зоні.

Після кожної ракетної атаки місцева влада в оперативному порядку (зазвичай протягом двадцяти чотирьох годин) інформує офіс ЮНЕСКО в Україні, надаючи перелік постраждалих пам'яток із загальним описом пошкоджень, а також карту з місцями вибухів та позначенням постраждалих пам'яток. Офіс ЮНЕСКО в Україні очолює пані К'яра Децці Бердескі – професорка пам'яткознавства з великим досвідом роботи в країнах, культурній спадщині яких загрожує знищення.

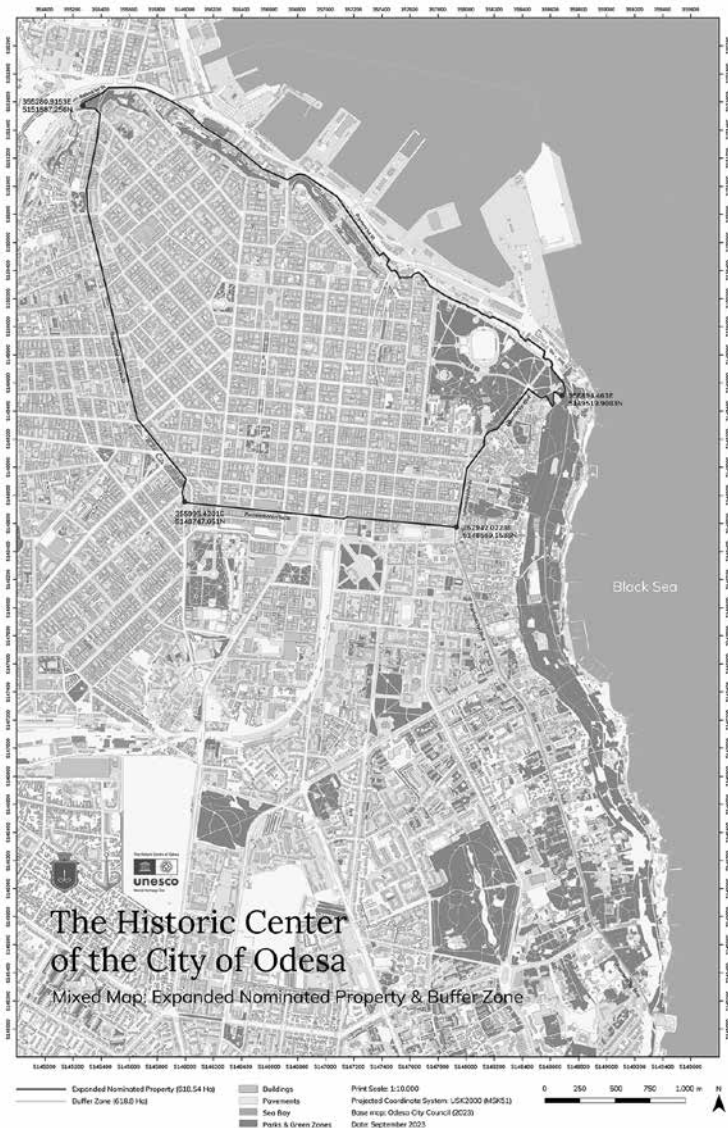
Це перший етап алгоритму дій, який був напрацьований спільно з офісом ЮНЕСКО в Україні протягом 2023 року.

На наступному етапі (зазвичай протягом одного-двох тижнів) проводиться обстеження найбільш пошкоджених пам'яток, що зазнали руйнувань матеріальної структури, конструктивних елементів, декоративного оздоблення в інтер'єрі та/або в екстер'єрі.

Такі обстеження проводяться двома групами експертів, що працюють автономно. По-перше, це Комісія Одеської міської ради, до складу якої також залучено фахівців Одеської державної академії будівництва та архітектури. Комісія визначає ступінь пошкоджень та рекомендує власникам пам'яток, які першочергові заходи треба вжити для збереження та недопущення подальшого руйнування. По-друге – це експерти ІКОМОС та інших міжнародних організацій, які співпрацюють з ЮНЕСКО та інформують ЮНЕСКО про результати своїх польових досліджень.

На третьому етапі офіс ЮНЕСКО в Україні опрацьовує підготовлені експертами звіти за результатами обстежень, визначає найбільші загрози, готує пропозиції щодо консервації та збереження пошкоджених об'єктів.

Четвертий етап передбачає реалізацію реактивних заходів, санкціонованих та схвалених керівними органами ЮНЕСКО на підставі доповідей офісу ЮНЕСКО в Україні. Так, за результатами оцінки пошкоджень, завданих історичному центру Одеси через ракет-



Мезі об'єкта Всесвітньої спадщини «Історичний центр Одеси»

ні атаки 20 та 23 листопада 2023 року, ЮНЕСКО ініціювала два проєкти, реалізація яких фінансується з надзвичайного фонду ЮНЕСКО та інших джерел.

Значені проєкти передбачають низку попереджувальних, стабілізаційних, ремонтних та дослідницьких заходів на десяти пошкоджених пам'ятках та об'єктах історичної забудови міста Одеси, серед яких Будинок вчених, Археологічний, Літературний, Художній та Музей західного та східного мистецтва, два дитячі садочки, Музична школа імені Столярського тощо.

«Історичний центр Одеси» рішенням 18-ї Позачергової сесії Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО № 18EXT.COM5.2 24-25 січня 2023 року внесено до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО за прискореною процедурою на підставі критеріїв II – мультикультурність міста, та IV – містобудівний і архітектурний образ міста, та до Списку Всесвітньої спадщини під загрозою.

Площа об'єкта всесвітньої спадщини – **618,54 га**.

Межі об'єкта Всесвітньої спадщини «Історичний центр Одеси», Україна (С 1703):

Об'єкт Всесвітньої спадщини «Історичний центр Одеси». Межі проходять по вулицях: Пантелеймонівській, Старопортофранківській, Пастера, Балківській, вздовж території Одеського порту по нижній крайці схилу північніше парку імені Т.Г. Шевченка та по вулиці Приморській, по східній межі парку імені Т.Г. Шевченка та бульвару Лідерсовському, по вулиці Леонтовича.

Межі території об'єкта Всесвітньої спадщини «Історичний центр Одеси» проходять:

- на півдні – по вулиці Пантелеймонівській;
- на заході – по вулиці Старопортофранківській;
- північно-західна межа – по вулиці Пастера, по вулиці Балківській;
- на півночі – вздовж території Одеського порту по нижній крайці схилу північніше парку імені Т.Г. Шевченка та по вулиці Приморській;
- північно-східна межа – по східній межі парку імені Т.Г. Шевченка та бульвару Лідерсовському;
- на сході – по вулиці Леонтовича.